
ՄՇԱԿՈՒԹԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԱ ՀԱԿՈՅԱՆ

Խ. Արովյանի անվան ՀՊՄՀ արվեստի պատմության,
տեսության և մշակութաբանության ամբիոնի վարիչ,
արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՅՎԱԶՈՎՄԿՈՒ ՆԿԱՐԻՉ ԺԱՌԱՆԳՆԵՐԸ

Բալանի բառեր և արտահայտություններ. Էտյուդ, սալոն, պատկերագարդու, մոդեռն, գրաֆիկա, գունապլաստիկ, ակվարելիստ, փորագրանկարիչ:

Ключевые слова и выражения: этюд, салон, иллюстрация, модерн, графика, цветовая пластика, акварелист, гравёр.

Key words and expressions: etude, salons, illustration, Modern, graphics, colour plasticity, water-colour artist, engraving / etching.

Այվազովսկի երևույթը ամբողջական ընդգրկմամբ տեսնելու և գնահատելու համար անհրաժեշտ ենք համարում, թեկուզ և համարոտ, տեղեկանալ հանճարեղ ծովանկարչի ժառանգների գործունեությանը, որոնք, գուցե և արյան կանչով, կապվեցին մեծ հոր գեղանկարչական նախասիրությունների հետ:

Հովհաննես Այվազովսկին ամուսնացած է եղել երկու անգամ. սկզբում՝ անգլուհի Յուլիա Յակովի Գրեսի, ապա՝ հայուհի Աննա Մկրտիչովնա Բուռնազյանի հետ: Յավոք հայուհուց նա զավակ չունեցավ: Իսկ Յուլիա Գրեսից ծնվեցին Ելենան, Մարիամը (Մարիա), Ալեքսանդրան և Ժաննան: Այվազովսկու թոռներից Միխայի Լատրինը (1875-1942), Ալեքսեյ Գանգենը (1876-1937), Նիկոլայ (1889-1956) և Կոնստանտին (1891-1980) Արցեուլովները շարունակեցին իրենց պապու գործը¹, հանդիսանալով Կիմերյան գեղանկարչական դպրոցի ներկայացուցիչները²:

¹ Նման օրինակներ համաշխարհային կերպարվեստի պատմությունում կան:

Մեզանում կարելի է հիշել Պոլսում ստեղծագործող Մանասների տոհմը, նոր շրջանի հայ կերպարվեստում առանձնանում է Հովնաթանյան տոհմը յոթ նկարիչներով:

² Կիմերյան գեղանկարչական դպրոցը ձևավորվել է XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբին: Կիմերյան դպրոցի ներկայացուցիչները հանդիսանում էին Ղրիմում ապրող և ստեղծագործող արվեստագետները: Դպրոցի հիմնադիրներից էին Հ.

Այվազովսկին, Մ. Վոլոշինը և Կ. Բոգաեվսկին: Ավելի ուշ Կիմերյան դպրոցի ներկայացուցիչներ համարվեցին Է. Մահտեսյանը, Կ. Բոգայնսկին, Կ. Արցեուլովը, Լ.

Այվազովսկու ավագ դստեր՝ Ելենայի անդրանիկ զավակը՝ Միխայիլ Լատրինը հետաքրքիր գեղանկարիչ էր, որը նաև մասնագիտացավ կերամիկայի արվեստում: Նա ծնվել է 1875թ. հոկտեմբերի 31-ին Օդեսա քաղաքում, բժիշկ Պելոպիդ Լատրինի ընտանիքում: Մանկության օրերի մեծ մասը անց է կացրել Թեոդոսիայում, որտեղից էլ սկիզբ է առել սերը դեպի նկարչությանը: Մանուկ հասակից լինելով աշխարհահռչակ պապի կողքին, նա հրապուրվել է արվեստով, բացի այդ տեսել, շփվել ժամանակի մտավորականության գեղագետ ներկայացուցիչների հետ (իսկ Այվազովսկու արվեստանոցում հաճախ էին հավաքվում հայ և ռուս ինտիլեգենցիայի ներկայացուցիչները), որն ավելի էր ուժեղացրել նրա ձգտումը դեպի արվեստը: Նա հաստատուն որոշում է կայացնում դառնալ նկարիչ:

Ավարտելով գիմնազիայի դասընթացները, Այվազովսկու երաշխավորությամբ Լատրինը ընդունվում է Պետերբուրգի գեղարվեստի ակադեմիա, որտեղ սովորում է հայտնի ռուս նկարիչ Արիսիպ Կուինջիի (1841-1910) արվեստանոցում: Ի դեպ, ընդունելության ժամանակ Կուինջիի նման մեծությունը տեսնելով Լատրինի էտյուդները հիացմունք է արտահայտել և դիմելով իր ուսանողներին ասել. <<Ահա, պարոնայք, ինչպես է պետք վերաբերվել էտյուդներին, այսպիսի սիրով և պարտաճանաչությամբ է հարկավոր աշխատել>>³: Այստեղ էլ՝ ուսանողական շրջանում Լատրինը ծանոթանում և մտերմանում է Կուինջիի արվեստանոցում սովորող ռուս անվանի բնանկարիչ Կոնստանտին Բոգանսկու (1872-1943) հետ:

1897թ. Լատրինը թողնելով ակադեմիական ուսուցումը ճանփորդում է Հունաստան, Իտալիա, Թուրքիա, Ֆրանցիա: Լինելով Գերմանիայում Լատրինը Մյունխենում որոշ ժամանակ ուսանում է Ֆերրի Շմիդտի և Շիմոն Հոլշիի մոտ. վերջինս իր արմատներով ուներ հայկական ծագում⁴:

1899թ. Լատրինը վերադարձնում է Ս. Պետերբուրգ և Այվազովսկու նամակ-խնդրանքով ձևակերպվում գեղարվեստի ակադեմիայում որպես

Լազորիոն, Ս. Լատրինը, Ա. Գանգենը: Նրանց բնանկարներում վերարտադրվում էին սևծովյա հյուսիսային տարածաշրջանի՝ Կիմերիայի (Դրիմի թերակղզու) գեղատեսիլ վայրերը:

³ Н. Барсамов, Айвазовский в Крыму, Симферополь, 1970, ст. 83.

⁴ Շիմոն (Սիմոն) Հոլշին (1857-1918) ծնվել էր Հունգարիայում բնակվող հայկական ընտանիքում, նկարչություն սովորել Բուդապեշտում, ապա Մյունխենի գեղարվեստի ակադեմիայում: 1886թ. -ից ղեկավարել է Մյունխենի գեղարվեստի դպրոց-ստուդիան, որտեղ և սովորել է Լատրինը: Հոլշիին աշակերտել են հայազգի անվանի նկարիչներ Հարություն Շամշինյանը և Հմայակ Հակոբյանը:

ազատ ունկնդիր, արդեն Ալեքսանդր Կիսելյովի (1838-1911) արվեստանոցում:

1902-ին ավարտում է դասընթացները, պաշտպանությանը ներկայացնելով <<Աշնանային քամի>> բնանկարը: 1905թ. գալիս է Թեոդոսիա, որի շրջակայքում գտնվող Բարան-Էլի հողատարածքում (այն իր մոր նվերն էր իրեն) ստեղծում է կերամիկական արհեստանոց: Փաստորեն Լատրինը մինչ հեղափոխությունը Ղրիմում միակ նկարիչն էր, որը լրջորեն զբաղվում է գեղարվեստական կերամիկայով:

1902թ. <<Հին տունը>> գեղանկար աշխատանքով մասնակցում է Պետերբուրգի գեղարվեստի ակադեմիայի զարնանային ցուցահանդեսին⁵: 1909-1910թթ. Լատրինը իր աշխատանքները ցուցադրում է արվեստի մեջ հեղափոխական միտումներով առաջնորդվող Վլադիմիր Իզդեբսկու Օդեսայի նորաբաց սալոնում⁶: Բացի այդ Լատրինը պարբերաբար մասնակցում <<Мир искусства>> խմբավորման կազմակերպած ցուցահանդեսներին⁷: Ցուցադրվել է նաև Մոսկվայում կայացած <<Выставка живописи 1915 г.>> և 1918թ. Ղրիմում <<Искусство в Крыму>> ցուցահանդեսներին: Հավաքելով իր շուրջ մոդեռնիստական նոր գաղափարների կոմսակիցներին՝ գեղանկարիչներ, քանդակագործներ, ճարտարապետներ, նա հանդիսացել է <<Новом обществе художников>> խմբավորման հիմնադիրներից մեկը⁸, ցուցադրվել նրանց կազմակերպած ցուցահանդեսներին (1905, 1906, 1915):

1920թ.՝ Խորհրդային կարգերի օրոք Լատրինը գաղթում է Ղրիմից և հաստատվում Հունաստանում: Այստեղ էլ՝ Աթենքում դեկավարում է Թագավորական կերամիկական գործարանը:

⁵ Նկարը դուր է եկել Սերգեյ Դյագիլևին, վերջինս աշխատանքը վերատպել է <<Мир искусства>> հանդեսում: Հետագայում Լատրինի աշխատանքների վերատպությունները կարելի էր տեսնել նույնքան հանրահայտ ռուսական <<Огонек>> հանդեսում:

⁶ Իզդեբսկու սալոնին դեմ էր Հովհաննես Այվազովսկու մտերիմ բարեկամ Իլյա Ռեպինը, որը առիթի դեպքում փորձում էր անվանարկել այն: Սակայն Իզդեբսկին գնալով լայն ճանաչման է հասնում և Ռիգայում, Կիևում, Ս. Պետերբուրգում, Նիկոլանում, Խերսոնում կազմակերպում է իր սալոնի ցուցադրությունները: Իզդեբսկու սալոններում ցուցադրվել են Վ. Կանդիսկու, Ա. Լենտուլովի, Ի. Մաշկովի, Ա. Մատիսի, Ա. Դերենի, Ա. Մարկենի, Պ. Բոնարի և մի շարք այլ ռուս և եվրոպացի նշանավոր արվեստագետների գործեր:

⁷ 1912թ. Մոսկվայում, 1913թ. Կիևում:

⁸ <<Новом обществе художников>> խմբավորումը գոյատևեց 1903-17թթ. Ա. Կուինջիի գումարային աջակցությամբ:

Նկատենք նաև, որ Լատրինը իր պապի նմանությամբ հետաքրքրվել և մասնակցել է հնագիտական բազմաթիվ պեղումների: Չորս տարի անց՝ 1924թ.-ին Հունաստանում տիրող քաղաքական իրադարձությունների պատճառով տեղափոխվում է Փարիզ. կազմակերպում Դեկորատիվ-գեղարվեստական արհեստանոց: 1932թ. Փարիզի աշնանային սալոնում ցուցադրում է իր դեկորատիվ պանոներից մեկը, իսկ 1935թ.-ին՝ Ռեյմսում կազմակերպում իր աշխատանքների անհատական ցուցահանդեսը, որտեղ մեծ մասամբ ներկայացվում են փարիզյան շրջանի գրաֆիկական և ջրաներկով կատարված գործերը:

Լատրինը աշխատել է նկարչական տարբեր տեխնիկաներով. ստեղծել ոչ վաղ անցյալի (իմպրեսիոնիստներին) և ժամանակակից գեղանկարչական հոսանքներին նմանվող կտավներ:

Բոլոր դեպքերում նրա վաղ շրջանի աշխատանքներում ակնառու երևում է Այվազովսկու ազդեցությունը: Մի շարք իր կտավները բացարձակապես նմանվում են հանճարեղ ծերուկի գործերին. արևամուտի տեսարաններ, այրվող-ոսկեզոծ գույներ, ծովի հորիզոնում երևացող առագաստանավեր: Նաև ազդեցություն իր ուսուցչից՝ Ա. Կուինջիից:

Այդ շրջանի աշխատանքներից հիշատակելի են <<Լուսնյակ գիշեր>>, <<Նավը ծովում>>, <<Ծառը ձյան վրա>> (1903) ստեղծագործությունները: Սակայն շուտով՝ 1890-ական թվականներին Լատրինը ազատվում է <<այվազովսկյան ռոմանտիզմից>> և ամբողջովին հակվում իմպրեսիոնիստական տպավորություններին: Այդ միտումները կապված են Եվրոպական շրջագայությունների, մասամբ էլ՝ Շիմոն Հոլոշու մյուսխենյան դասընթացների հետ:

Նկատենք նաև, որ հանճարեղ ծովանկարչի թոռը այս դեպքում պասիվ ընդօրինակողի դերում չի եղել: Հատկապես մարդկային կերպարներում նա փորձում է հետաքննել, իր համար բացահայտել մարդկային ֆիգուրների գունապլաստիկ կապը լուսային խաղերով ողողված դաշտային ու ծովային տեսարանների հետ:

Լատրինի թողած ժառանգության մեջ մեծ տեղ են գրավում ծովանկարները: Դրանցում նկարիչը աշխատում է արտահայտել բնության անվերջ փոփոխվող ներքին բովանդակությանը՝ մեծ մասամբ կատարում է էտյուդային եղանակով: Նման մոտեցումը տալիս է ազատ աշխատելու հնարավորություն, նկարներին՝ թարմ շունչ: Հիշենք 1890-ական թթ. վերջերին նկարված <<Նավը ամպամած երկնքի ֆոնին>>, <<Յալտայի տեսարանը Լիվադիի կողմից>>, <<Տնակ ծովախորշում>>, <<Լուսնի ծագումը>>, <<Նավակները>>, <<Թարմ գեփյուղը>>, <<Գոնդոլը

Վենետիկում>>», <<Վենետիկը գիշերով>>, <<Մոխրագույն ամպերը կանաչ դաշտերի վրա>> աշխատանքներում¹⁰:

Իհարկե բնության բնորոշ պահերի ընկալման առաջին դասերը նա վերցրել էր իր առաջին ուսուցչից՝ Հովհաննես Այվազովսկուց, սակայն այդ մաներաները Լատրինը օգտագործում էր յուրովի՝ իմպրեսիոնիստների բնորոշ պահի ազդեցությամբ ու ավելի թանձր քսվածքներով: Եվ դա միայն պայմանավորված էր սուր աջքի և վրձնի վարժ տիրապետման շնորհիվ:

1942թ. փետրվարի 11-ին Միխաիլ Լատրինը իր մահկանացուն կնքեց Փարիզում:

Միխաիլ Լատրինի աշխատանքները համեմատվել են մի շարք ռուս արվեստագետների գործերի հետ: Նա ապրել է ժամանակի գեղարվեստական մտքի ռահվիրաների կողքին, եղել եվրոպական շատ երկրներում: Այսօր նա հանդիսանում է XIX դ. վերջի և XX դ. սկզբի ռուսական կերպարվեստի ճանաչում գտած դեմքերից մեկը. ժամանակ առ ժամանակ կազմակերպվել է նրա հետադարձ ցուցահանդեսները¹¹, անդրադարձվել արվեստաբանական գրականության մեջ¹²:

Այվազովսկու երկրորդ աղջկա՝ Մարիամի ավագ որդին՝ Ալեքսեյ Գանգենը ծնվել է Օդեսայում 1876թ.-ի փետրվարի 2-ին, հայրական կողմից շվեդական ծագմամբ, իսկական պետական խորհրդական Վասիլի (Վիլգելմ) Գանգենի ընտանիքում¹³: Ավարտելով Ռիշեյյան գիմնազիայի դասընթացները Ալեքսեյը 1896-1900թթ. սովորում է Նովորոսիսկի (Օդեսայի)

⁹ Լատրինի Վենետիկյան շարքում պահպանվել է մի նկար, որը ցավոք հայտնի է <<Լազարիստների կղզին>> խորագրով. իհարկե սա Միխայիլի միաբանության Մբ. Ղազար կղզու պատկերն է:

¹⁰ Մ. Լատրինի աշխատանքների զգալի մասը (523 միավոր) այսօր պահվում է Այվազովսկու անվան Թեոդոսիայի գեղարվեստի պատկերասրահում:

¹¹ Михаил Латрин: Каталог выставки, (Сост. Н. С. Барсамов), Симферополь, 1964; Каталог выставки картин трех художников – внуков И. К. Айвазовского: М. П. Латрина, А. В. Ганзена, К. К. Арцеулова, Феодосия, 1970; Михаил Латрин: Каталог выставки к 100-летию со дня рождения (Сост. С. С. Полун), Симферополь, 1975.

¹² Барсамов Н., Айвазовский в Крыму. Очерки об И. К. Айвазовском и художниках города Феодосии Л. Ф. Лагорио, А. И. Фесслере, К. Ф. Богаевском, М. А. Волошине, М. П. Латри, Симферополь, 1967; Сиренко А. С. Образы «Страны Киммерии» в творчестве К. Богаевского, М. Волошина, М. Латри, (Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики), Тамбов, 2012. N 2 (16). ч. 1. с. 181-184.

¹³ Ի դեպ, Ալեքսեյի մայրը՝ Մարիամը և Հայրը՝ Վասիլին իրենց ամուսնական արարողությունը կատարել են Օդեսայի հայկական Լուսավորչական եկեղեցում:

կայսրական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետում. զուգահեռ զբաղվելով նկարչությամբ: 1898-1904թթ. ցուցադրվում է Օդեսայում, այնուհետև՝ Ս. Պետերբուրգի գեղարվեստի ակադեմիայի զարնանային ցուցահանդեսներում:

Այդ շրջանում Գանգենի մոտ երևում են <<այվագովսկյան>> ազդեցությամբ ռոմանտիկ նկարներ. <<Ծովային տեսարան>> (1890-ական թթ., կտավ, յուղաներկ, 70x100), <<Նավը արևամուտին>> (1890-ական թթ., կտավ, յուղաներկ, 75.5x94.5), <<Արևածագը ծովի վրա>> (1900-ական թթ., կտավ, յուղաներկ, 30x42), <<Հավանայում>> (1910-ական թթ, կտավ, յուղաներկ, 74.5x111):

1900թ. Կայսրուհի Մարիայի կողմից սահմանված գերատեսչությունում Ալեքսեյը անցնում է քաղաքացիական ծառայության: Մեկնում է Գերմանիա. սովորում Բեռլինի և Դրեզդենի գեղարվեստի ակադեմիաների ծովանկարչության արվեստանոցներում, աշակերտելով Կարլ Զալցմանին (1847-1923) և Պոլ Մեյերգեյմին: 1902թ. ավարտելով ակադեմիական կրթությունը ուղևորվում է Իտալիա, հատկապես ուսումնասիրելով որմնանկարչության արվեստը: 1903թ. մեկնում է Փարիզ, 1904-07թթ. սովորում Տոնի Ռոբեր-Ֆլյորի (1837-1911) ու Ժյուլ Լեֆեվրի (1836-1911) արվեստանոցում: Այդ ընթացքում ցուցադրվում է Վենետիկում, 1903թ. Բեռլինի Մեծ ցուցահանդեսում, իսկ 1907թ. Փարիզում՝ սալոնում ներկայացնում <<Սև ծովը>> նկարը: Եղել է <<Միջազգային ակվարելիստների միության>>, <<Փորագրանկարիչների միության>>, <<Փարիզում ռուս նկարիչների միության>>, <<Նկարիչների ընկերության>> խմբավորումների անդամ:

Այդ ընթացքում Գանգենը նկարել է ծովամարտերի մի քանի տեսարաններ, որոնցում ներկայացվել են եղել ռուս-ճապոնական պատերազմին մասնակցած զրահանավերը ու մարտի ընդհանուր դրվագներ: Ինչպես նշում է Լ. Սարգսյանը. <<Գանգենի ստեղծագործություններում լուսանկարչական ճշգրտությամբ երևում են պատկերվող վայրերը: Հատկանշական է, որ իր նկարներում մարդիք չեն զոհվում. նա պատկերում է փոթորիկը ու մշուշը, սակայն ոչ մարդու մահը>>¹⁴:

Եվրոպայում կատարելագործվելուց հետո Գանգենի մոտ նկատելի է դառնում մոտեցման ու պատկերման ինքնատիպ եղանակ: Հաճախակի

¹⁴ Լ. Саркисян, Дед и внук: маринисты Айвазовский и Ганзен, <<Новое время>>, 4 февраля 2016, N 2663 (11).

անդրադառնալով ժայռոտ ծովափներին նկարիչը կտավի գողտրիկ մի անկյունում տեղադրում է ձկնորսական նավակ, կամ նավակներ: Նկարիչը ուշադրություն է հրավիրում տրամադրության արտահայտման խնդիրներին: Հիշատակելի են <<Անձրևից առաջ>> (կտավ, յուղաներկ, 50.5x70), <<Նավակները ափի մոտ>> (կտավ, յուղաներկ, 63.5x76), <<Տեսարան Նեվայից: Ս. Պետերբուրգ>> (սովաբաթուղթ, յուղաներկ, 30.5x40.8) և մի քանի այլ գործեր:

1908թ. Փարիզում կազմակերպում է իր աշխատանքների անհատական ցուցահանդեսը: 1915թ.-ից աշխատել է Փոլսի նախարարությունում, որպես Ռուսաստանի գլխավոր ծովային շտաբի նկարիչ: Բացի նկարչական և հասարակական գործունեությունից իր պապի օրինակով կատարել է բարեգործություններ՝ մի շարք որբանոցներին հատկացնել գումարներ: 1911թ. նշանակվել է Ս. Պետերբուրգի որբանոցների խորհրդի պատվավոր անդամ: Ունեցել է մեծ հավաքածու. Փարիզում գրած իր նամակներից մեկում նշում է Ռուսաստանում թողած բազմաթիվ նկարների մասին, որոնց մեջ կաին վերածնդի ճանաչված նկարիչների գործեր:

1920թ. գաղթում է Հարասլավիա՝ Ջագրեթ (այժմ՝ Խորվատիա): Եվրոպայում ցուցադրվում է մի շարք երկրների մայրաքաղաքներում, սակայն ամենից նշանալին Փարիզի Ժորժ Պետիտ (Galerie Georges Petit) պատկերասրահում կազմակերպած իր նկարահանդեսն էր:

1937թ. հոկտեմբերի 19-ին Ալեքսեյ Գանգենը մահանում է Հարասլավիայի (այժմ՝ Խորվատիա) իր Դուբրովնիկի գտնվող առանձնատանը:

Ալեքսեյ Գանգենը իրեն դրսևորեց նաև կերպարվեստի տարբեր ժանրերում. մասնավորապես գրքերի և հանդեսների պատկերազարդումների մեջ: Իհարկե նա չհասավ իր պապի՝ Այվագովսկու մեծությանը, սակայն իր իսկ օրոք արժանացավ ռուսաց կայսր Նիկոլայ երկրորդի, կայսրուհի Մարիայի և մի շարք այլ երևելի դեմքերի ուշադրությանը¹⁵: Օղեսայում բացել է իր սեփական պատկերասրահը. թերևս առաջին թանգարանը քաղաքում: 1912թ. արժանացել Ֆրանսիայի <<Ակադեմիայի սպայի>> տիտղոսին, իսկ Ռուսաստանում բազմաթիվ շքանշանների:

¹⁵ Կայսր Նիկոլայից ստացել է հուշանվեր, իսկ կայսրուհուց մի շարք պատասխանատու պաշտոններ:

Ավարտելով մեր խոսքը մեջ բերենք Ալեքսեյ Գանգենի կենսագիր Իրինա Կասացկայաի¹⁶ խոսքը. <<Ալեքսեյ Գանգենի ստեղծագործական ուղին կարելի է պայմանական բաժանել երեք շրջանների: Առաջինը ընդգրկում է ուսանողության շրջանը Գերմանիայում, նաև Փարիզում նկարչի կայացումը: Երկրորդ շրջանը ընդգրկում է 1910-1920թթ., երբ նկարիչը իրեն հաստատում է Ռուսաստանում, ձևավորվում է որպես անհատ և երևում որպես Ռուսաստանի ծովային նախարարությունում որպես նկարիչ: Երրորդ շրջանը դարձավ մտածելակերպի վերափոխման, պրոֆեսիոնալիզմի հաստատման, և վարպետի տաղանդի, մեծության շնորհիվ դարձնում է արվեստը երկրի և ժողովրդի անմահության և փառաբանման միջոց>>¹⁷:

Համեմատաբար սակավ են տեղեկությունները Ալվազովսկու չորրորդ աղջկա՝ Ժաննայի առաջնեկի՝ Նիկոլայ Արցեուլովի մասին: Ծնվել է 1889թ. հուլիսի 11-ին նավաշինարար Կոնստանտին Արցեուլովի ընտանիքում: 1909թ. ավարտել է Ս. Պետերբուրգում գործող Կայսր Նիկոլայ առաջինի ծովային ինժեներական ուսումնարանը: Այս անմիջապես անցել նավաշինարարական ինժեներական աշխատանքի: Մասնագիտության մեջ ցուցաբերած ջանքերի շնորհիվ 1920թ. դարձել է փոխգնդապետ: 1920թ. գաղթել է Թունիս՝ Բիզերթու, որտեղ 1921թ. դասավանդել է նավաշինարարական արվեստ: Նույն թվականին գաղթել է Ամերիկայի միացյալ նահանգներ՝ Նյու Յորք: 1944-1949թթ. հանդիսացել է <<Ամերիկայում ռուս նախկին սպաների միության>> անդամ:

Մանուկ հասակից Նիկոլայը զբաղվել է նկարչությամբ. ցավոք քիչ բան է պահպանվել նրա ստեղծագործություններից: Դրանցից առավել ուշագրավ են <<Ռազմանավ <<Սևաստոպոլ>>, <<Եռակայմ ռազմանավ <<Սևաստոպոլ>>, <<Գծանավ <<Սևաստոպոլ>>, <<Ալմազ>> կրեյսերի հրավառության ներքո <<Կայսրուհի Մարիա>> եռակայմ զրահանավի ելքը նավամատույցից>> աշխատանքները, որոնց մի մասը ցուցադրվում է Ս. Պետերբուրգի ռազմածովային կենտրոնական թանգարանում:

Նիկոլայ Արցեուլով մահացել է 1956թ. հունիսի 20-ին Նյու Յորքում:

Նրա աշխատանքներում չերևաց ստեղծագործական այն պաթոսը ինչը կար իր զարմիկի՝ Միխայիլ Լատրինի նկարներում: Նիկոլայը մեծ մասամբ ներկայացրել է ռազմանավերի պատկերներ, որոնցում, շատ ժամանակ ծովը դիտվում է որպես միջավայր: Նիկոլայ Արցեուլովը եթե

¹⁶ Ի դեպ, Ալեքսեյ Գանգենը եղել է Կասացկայաի մեծ հոր հայրը:

¹⁷ И. Касацкая, Художник-маринист Алексей Ганзен. Потомки И. К. Айвазовского: жизнь, воспоминания, Брянск, 2005, ст. 19.

չգարգացրեց ծովանկարչության ժանրը, ապա հանդիսացավ ժամանակին ընդունված ռազմանավերի պատկերման ճանաչված նկարիչներից մեկը:

Ժաննայի մյուս որդին Կոնստանտին Արցեուլովը, լինելով օդաչու, նույնպես զբաղվել է նկարչությամբ, մասնավորապես խորացել պատկերագրողման արվեստի մեջ: Ծնվել է 1891թ. մայիսի 29-ի Յալթայում: Մանկությունը անցել է Թեոդոսիայում՝ պապի՝ Հովհաննես Այվազովսկու մոտ: Թեպետ Կոնստանտինը Այվազովսկու արվեստանոցում չի աշխատել, սակայն այդ իննը տարիների ընթացքում մանկան մոտ արթնացել է սեր դեպի արվեստը: 1908-09թթ. ձմռան ընթացքում Մոսկվայում մասնագիտացել է հայտնի ռուս նկարիչ Կ. Յուդեևի մոտ, ապա՝ Պետերբուրգում՝ Լ. Բակստի և Մ. Դոբոժինսկու արվեստանոցներում: 1906-1908թթ. սովորել Պետերբուրգի ծովային կադետային զորամարմինում, որտեղ ուսման հետ զուգահեռ իր նկարչության ուսուցիչ Պ. Պավլինովի ղեկավարությամբ պատկերել է մի քանի ծովային նկարներ: Այնուհետև սովորել Օդային դպրոցում, 1911թ.-ին ստացել օդաչուի դիպլոմ: Հետագայում իր հուշերում Կոնստանտինը գրում է, որ ցանկացել է ընդունվել Պետերբուրգի գեղարվեստի ակադեմիա, սակայն ոչ լիարժեք պատրաս լինելու պատճառով դա նրան չի հաջողվել: Մասնակցել է Առաջին համաշխարհային պատերազմին՝ կատարելով բազմաթիվ թռիչքներ: 1933թ. աքսորվել է Արխանգելսկ: Ապա նշանակվել է Սևոստոպոլի ավիացիոն դպրոցում որպես ղեկավար: Ժամանակ առ ժամանակ ռազմական և քաղաքացիական ավիացիայի ոլորտում զբաղեցրել բազում պաշտոններ: Ավելի ուշ Կոնստանտինը ընդհանուր կապեր է տեսնում օդաչուի և նկարչի մասնագիտությունների միջև՝ տարածության զգացում և ընթացք, շարժում ու ռիթմ...

Կոնստանտինը աշխատել է նաև գեղարվեստական պատկերագրողման ոլորտում՝ կատարել բազմաթիվ գրքերի ու հանդեսների գունավոր նկարագրողումներ: Դրանց հետ մեկտեղ ստեղծել մի շարք ծովային պատկերներ. <<Փոթորիկ>>, <<Ծով>>, <<Երեք առագաստանավ>>: Դրանք ռոմանտիկ արտահայտչաձևերով կատարված գործեր են՝ շատ ժամանակ <<այվազովսկյան>> ծովանկարների նմանությամբ: Կենդանության օրոք ունեցել է անհատական ցուցահանդեսներ (1962, 1866): Դարձել ԽՍՀՄ նկարիչների միության անդամ, Ռուսաստանի արվեստի վաստակավոր գործիչ: Արցեուլովը կապված է եղել իր նախնիների հողի հետ, եղել է Հայաստանում, թողել սքանչելի տողեր:

Կոնստանտին Արցեուլովը իր մահկանացուն կնքեց 1980թ. մարտի 18-ին Մոսկվայում:

Այսպիսին է մեծ ծովանկարչի ժառանգների ստեղծագործական գործընթացը: Նրանցից ամեն մեկը արյան կանչով յուրովի նվիրվեցին ծովանկարչության ժանրին:

Ա. Հակոբյան

**Հովհաննես Այվազովսկու նկարիչ ժառանգները
Ամփոփում**

Մեծանուն ծովանկարիչ Հովհաննես Այվազովսկու ժառանգներ Միխայիլ Լատրինը, Ալեքսեյ Գանզենը, Նիկոլայ և Կոնստանտին Արցեուլովները զբաղվել են նկարչությամբ՝ մասնավորապես պատկերելով ծովային բնանկարներ, որոնք այսօր զարդարում են աշխարհի տարբեր թանգարանները: Իրենց կենդանության օրոք նրանք հասել են բարձր ճանաչման՝ շփվել ռուս և եվրոպացի նշանավոր մտավորականների հետ, գնահատել կայսր և կայսրուհու կողմից:

Հոգվածում ամփոփ ներկայացվում է վերոհիշյալ արվեստագետների կյանքը, գործունեությունը և նրանց հիմնական ստեղծագործությունները:

А. Акопян

**Потомки-художники Ивана Айвазовского
Резюме**

Потомки знаменитого мариниста Ивана Айвазовского: Михаил Латри, Алексей Ганзен, Николай и Константин Арцеуловы, занимались рисованием, в частности изображением морских пейзажей, которые на сегодня /являются украшениями различных музеев мира/ украшают разные музеи мира. Еще при жизни они достигли высокого признания, общались с российскими и европейскими известными мыслителями-интеллигентами, были оценены со стороны императора и императрицы.

В статье сжато изложены жизнь, деятельность и основные произведения перечисленных авторов.

A. Hakobyan

**Hovhannes Ayvazovsky's artist Inheritors
Summary**

The offsprings of the renowned maritime painter Hovhannes Ayvazovsky – Mikhail Latrin, Aleksey Ganzen, Nikolay and Constantine Artseulovs also dedicated their lives to painting – depicting, in particular, seascapes that actually constitute the aesthetic treasures of different museums all over the world. While alive they could reach high level of recognition in direct contact with famous Russian and European intellectuals and were highly appreciated by the Emperor and Empress.

The paper comprises concise brief references to the biographies, activities and professional trajectories of these artists.